

Wiesław Bondyra
(Lublin)

*Aleksander Świeżawski, chorąży lubaczowski.
Kariera średniego szlachcica z województwa bełskiego
w czasach saskich*

Ród Świeżawskich, pieczętujący się herbem Paprzyca, zwanym też Kuszaba lub Rakwicz, wywodził się z ziemi dobrzyńskiej¹. Wedle tradycji rodzinnej miał pochodzenie czeskie i przed połową XIII stulecia osiadł prawdopodobnie we wsi Świeżawy, skąd przybysze przyjęli swe nazwisko². W 1564 r. Świeżawscy posiadali części w Świeżawach w parafii rogowskiej, w powiecie rypińskim oraz małe cząstki w sąsiednim Blinnie i Radominie. Niektórzy z nich używali wówczas przydomku Kawka. W końcu XVI i w XVII w. do dzierzonych majątków doszły części w Dylewie, Kowalkach i Sosnowie, zaś w początkach XVIII stulecia – w Balinie, Głowińsku, Pręczkach i Zakroczu. Poprzez małżeństwa córek i ogólne zubożenie gniazdowej linii rodu prawie wszystkie z tych dóbr, z wyjątkiem Balina, przed 1789 r. przeszły w ręce innych właścicieli³.

W drugiej połowie XVII i początkach XVIII w. niektórzy przedstawiciele rozrodzonej rodziny przenieśli się na obszary Rusi Czerwonej, zakładając linie halicką i bełską. Założycielem linii halickiej był Antoni Świeżawski (zm. 1738), cześnik kołomyjski, syn Walentego i Barbary z Rokitnickich, a wnuk Daniela i Justyny z Radwanowic. Żona Katarzyna z Pilawskich (zm. po 1767), starościanka kiczyniecka, w 1724 r. wniosła mu połowę wsi Słobódka Polna i część Bereżnicy Szlacheckiej w powiecie kołomyjskim, które pozostawały w rękach rodziny

---

¹ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 8, wyd. J. N. Bobrowicz, Lipsk 1841, s. 588; P. Gałkowski, *Drobna szlachta okolic Rogowa w ziemi dobrzyńskiej*, „Ziemia Dobrzyńska”, t. 6, 1999, s. 84.

² A. Świeżawski, *Świeżawscy herbu Paprzyca*. www.szpejankowski.eu/index.php/pl/rodziny-ziemi-dobrzyńskiej/144. Autor powołuje się na swą książkę *Świeżawscy herbu Paprzyca. Przyczynek do dziejów rodziny*. Ponieważ sięgnięcie do niej okazało się niemożliwe (nieosiągalna), wykorzystano jedynie krótki tekst internetowy.

³ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 12: *Wielkopolska*, t. 1, oprac. A. Pawiński, Warszawa 1883, s. 288, 291, 296; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* (dalej: *SGKP*), t. 11, Warszawa 1890, s. 675; P. Gałkowski, *op. cit.*, s. 45–46, 84–85, 86.

przez kilka następných pokoleń. Ich średni syn, Tadeusz, poza skromnymi dobrami halickimi, z ręką Petroneli z Kadłubiskich uzyskał jeszcze część wsi Tetewczyce w powiecie buskim województwa bełskiego. W 1801 r. jego dzieci sprzedały ten nabytek Kazimierzowi Waclawowi Biłgorajskiemu⁴.

Pierwszym przedstawicielem rodu w województwie bełskim był Stanisław Świeżawski, syn Jana i Jadwigi z Rościszewskich. Jego siostra Katarzyna w 1665 r. była żoną Mikołaja Jagiełowicza (zm. 1686), pisarza ziemskiego bełskiego, zaś Elżbieta żoną Wojciecha Starorypińskiego. Około 1676 r. Stanisław ożenił się z Zofią z Sokolnickich, córką Jana, pisarza ziemskiego bełskiego. Wniosła mu ona wieś Tehlów w powiecie bełskim⁵, o którą po śmierci teścia w 1676 r. z sukcesem toczył spór ze swymi szwagrami – Pawłem Józefem Olszewskim, późniejszym pisarzem ziemskim bełskim, i Michałem Franciszkiem Rulikowskim, podczaszym bełskim, mężami siostr Zofii. Po teściu uzyskał także sumy zastawne na wsi Rzyczki z dóbr rawskich Bobowskich i Głogowskich⁶. W 1683 r. brał udział w wyprawie wiedeńskiej jako rotmistrz chorągwi pancерnej Hieronima Augustyna Lubomirskiego, marszałka nadwornego koronnego⁷. Od 1685 r. uczestniczył w obradach sejmiku województwa bełskiego, nie pełniąc tam jednak żadnych ważniejszych funkcji. W 1691 r. został wojskim bełskim, z którego to urzędu rezygnował w 1715 r. na rzecz najstarszego syna Antoniego⁸. Zmarł przed 1724 r. Z małżeństwa doczekał się licznego potomstwa – 5 synów i 4 córek. Jego

⁴ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAHL), fond 837 (Zbiory Świeżawskich), opis 1, nr 178, k. 16-18v, 43-46v, 54v-55v, 59v-60, 115v, nr 179, k. 15, 22, 23-23v (kontrakt sprzedaży Tetewczyc z 19 II 1801 r. we Lwowie – oryginał), nr 180, k. 5, 7 (tablica genealogiczna), nr 187, k. 10. Poza niewolnym od nieścistości wykazem genealogicznym Zbiory Świeżawskich ze Lwowa wnoszą niewiele istotnych dla nas informacji, gdyż w zdecydowanej większości dotyczą halickiej linii rodu. Niemal nieprzydatne dla tematu są skromne zbiory Archiwum Świeżawskich z Palikijów i Miłocina, znajdujące się w Archiwum Państwowym w Lublinie. Obejmują one bowiem lata 1778–1929, przede wszystkim pierwszą połowę XIX w.

⁵ Wedle wspomnianej tradycji rodzinnej (A. Świeżawski, *op. cit.*) właścicielem Tehlowa miał być już jego dziadek Wojciech i tam w 1650 r. miał urodzić się Jan. Jest to mało prawdopodobne, gdyż w licznych rejestrach podatkowych z lat 1671–1676 jako dziedzice wsi wymieniani byli tylko Marianna z Lipskich Ubyszowa podczaszyna plocka, Jan Sokolnicki pisarz ziemski bełski i nieznanym z imienia Piórkowski. Zob. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Skarbu Koronnego, oddz. I, sygn. 71, k. 770-770v, sygn. 72, k. 302v; CPAHL, Księgi grodzkie bełskie, relacje, manifestacje, obłaty (dalej: KGB RMO), ks. 261, s. 1547, ks. 263, s. 1767, ks. 265, s. 803. Stanisław Świeżawski jako dziedzic wzmiankowany był dopiero w rejestrze podymnego z 1690 r. CPAHL, KGB RMO, ks. 267, s. 1819. Nieprawdopodobna jest także tak późna data urodzin Jana Świeżawskiego, który musiałby być rówieśnikiem swego syna.

⁶ CPAHL, KGB RMO, ks. 267, s. 2221, 2227, ks. 309, s. 203; A. Boniecki, *Herbarz polski* (dalej: *Boniecki*), t. 8, Warszawa 1904, s. 143.

⁷ J. Wimmer, *Wiedeń 1683. Dzieje kampanii i bitwy*, Warszawa 1983, s. 222.

⁸ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: B. Ossol.), sygn. 15964/II, s. 285, 387; *Urządnicy woj. bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII w. Spisy* (dalej: *Urz. bełscy*), oprac. H. Gmiterek i R. Szczygiel, Kórnik 1992, nr 417.

synami byli: Antoni Jan (zm. 1744), wojski bełski, Jan (zm. 1744), stolnik horodelski, Aleksander, Franciszek (zm. 1769), stolnik grabowiecki i Adam (zm. 1757), podstoli grabowiecki. Z córek Anna była żoną Józefa Węgleńskiego, miecznika buskiego, Angela *vel* Aniela – żoną Stanisława Jana Rosochackiego, miecznika buskiego, a następnie Wojciecha Dąbrowskiego, podstolego nowogrodzkiego, Marianna – żoną Andrzeja Antoniego Preka, skarbnika grabowieckiego, a Barbara (Rozalia) – żoną Kazimierza Zbrożka, wojskiego krzemienieckiego⁹.

Trzecim według starszeństwa synem Stanisława był Aleksander Świeżawski (zm. 1758). Nic nie wiemy o jego młodości i wykształceniu. Zapewne odebrał wychowanie typowe dla epoki, kończąc edukację na którymś z kolegów zakonnych. Prawdopodobnie po śmierci ojca przez jakiś czas znajdował się pod opieką najstarszego brata Antoniego.

Po raz pierwszy samodzielnie występował w 1724 r. jako współdziedzic Tehłowa, procesując się z dominikanami bełskimi o granice należącego do nich sąsiedniego Witkowa¹⁰. W końcowych latach panowania Augusta II Sasa włączył się w działalność silnego w województwie bełskim stronnictwa „republikantów”, zyskując poparcie Potockich i Lubomirskich. W kreowanej przez Potockich swistej „szkole politycznej” z wyodrębnionymi, wyspecjalizowanymi grupami „statystów” sejmikowych i doświadczonych, zwykle wielokrotnych posłów sejmowych¹¹, Świeżawskiemu powierzono tę ostatnią funkcję. W związku z tym jego działalność sejmikowa nie przejawiała się jako nazbyt aktywna.

W bezkrólewiu w 1733 r. został obrany jednym z sędziów kapturowych woj. bełskiego, a sejmik konfederacki 14 sierpnia 1733 r. obrał go jednym z rezydentów do boku nowo obranego króla Stanisława Leszczyńskiego. Sejmik bełski 25 sierpnia 1738 r. obrał go, wraz z Marcinem Nehrebeckim, chorążym łomżyńskim, swym posłem do króla Augusta III, z żądaniem wycofania obcych wojsk z Rzeczypospolitej. Na sejmiku 15 września 1750 r. obrano go komisarzem do Trybunału Skarbowego w Radomiu¹².

Aleksander Świeżawski wyróżnił się przede wszystkim jako „etatowy” poseł, wybierany przez sejmik bełski w roku 1732, 1740, 1746, 1748, 1750, 1752 i 1754. Na pierwszym z tych sejmów nie przejawiał jeszcze większej aktywności, jedynie na sesji 20 września 1732 r. prosił, aby prywatnymi sprawami nie marnować cennego czasu obrad¹³. W 1740 r., wraz z innymi posłami z Rusi Czerwonej, wsparł plan aukcji wojska, pozwalając na pobieranie na ten cel większego szelężnego,

⁹ CPAHL, KGB RMO, ks. 309, s. 203, 480; CPAHL, fond 837, opis 1, nr 180, k. 5, 7.

¹⁰ CPAHL, KGB RMO, ks. 309, s. 212.

¹¹ Zob. W. Bondyra, *Reprezentacja sejmowa Rusi Czerwonej w czasach saskich*, Lublin 2005, s. 40–41, 44.

¹² CPAHL, KGB RMO, ks. 594, s. 81, 201, 333; W. Bondyra, *Chronologia sejmików bełskich w dobie saskiej*, „Res Historica”, z. 7, 1999, s. 127, 137.

¹³ B. Ossol., sygn. 3553/II, k. 224 (diariusz sejmu).

ale sprzeciwiając się wyjęciu czopowego z gestii sejmiku¹⁴. Na następnym sejmie w 1746 r. z innymi posłami bełskimi i chełmskimi sprzeciwiał się bezprawnym praktykom handlowym i finansowym Żydów i tradycyjnie nie pozwalał na dalsze obciążenia podatkowe ziem czerwonoruskich. Podczas sejmu w 1748 r. indywidualnie nie zabierał głosu, a jedynie został obrany jednym z 4 deputatów z Małopolski do komisji kalkulacji po śmierci generała artylerii Zygmunta Rybińskiego¹⁵. Na sejmie 1750 r., w proteście przeciw nielegalnemu forsowaniu przez „familie” na marszałka poselskiego byłego senatora (wojewody podolskiego) regalisty Wacława Rzewuskiego, na czwartej sesji wsparł innego posła bełskiego – Antoniego Wydżgę, i wraz z nim nie pozwolił na salwowanie obrad i wyszedł przed obiorem marszałka, w ten sposób niszcząc ów sejm. Na dwóch ostatnich sejmach, w 1752 i 1754 r., z góry przewidzianych do zerwania, nie zabrał już głosu, podobnie jak zdecydowana większość pozostałych „republikantów” czerwonoruskich¹⁶.

Świeżawski był także wojskowym. W 1740 r. występował ze stopniem porucznika chorągwi pancernej Stanisława Lubomirskiego, podstolego koronnego, zaś w 1757 r. pułkownika. Wymieniano go jako jednego z dowódców oddziałów chroniących południowo-wschodnie granice państwa i zwalczających rozbójnicze ruchy hajdamackie na Ukrainie¹⁷.

Szlachta doceniała aktywność publiczną Świeżawskiego. Na sejmie 1752 r. marszałek izby poselskiej, Józef Massalski, „widząc, że J.K.Mśc łaskawego na rekomendacje *ordinis equestris* przychyła ucha, považał się *inter commendatos* policzyć insze znaczne zasługi [...] jm. pana Świeżawskiego, na Ukrainie *securitatem* krajów pogranicznych broniącego”. Sejmik bełski *boni ordinis* z 14 września 1751 r. podjął decyzję o wynagrodzeniu sumą 8000 złp jego funkcji poselskiej i komisarskiej, zaś instrukcja poselska z 23 sierpnia 1756 r. domagała się, „aby był przez tychże posłów w otrzymaniu czyli kasztelanii lubaczowskiej czyli też chełmskiej panu naszemu miłościwemu zalecony”¹⁸. Protekcja ta nie

¹⁴ *Teka Gabriela Junoszy Podolskiego*, t. 4, wyd. K. Jarochoński, Poznań 1856, s. 645–646, 674–676, 689–690.

¹⁵ *Diariusze sejmowe z wieku XVIII*, wyd. W. Konopczyński, Warszawa 1912, t. 1, s. 62, t. 2, s. 174, 207.

¹⁶ *Ibid.*, t. 3, s. 14; W. Bondyra, *Reprezentacja...*, s. 89, 91–92.

¹⁷ CPAHL, KGB RMO, ks. 332, s. 101; Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi grodzkie lubelskie (dalej: KGL) RMO, ks. 332, k. 1119. T. Ciesielski (*Armia koronna w czasach Augusta III*, Warszawa 2009, s. 68) wymienia porucznika Świeżawskiego w 1736 r., w indeksie osobowym (s. 628), identyfikując go jako Franciszka starostę pelczyńskiego. Być może jednak chodzi właśnie o jego brata Aleksandra, gdyż Franciszek od 1729 do 1755 r. tytułowany był chorążym pancernym chorągwi S. Lubomirskiego, a starostą pelczyńskim został dopiero po śmierci Aleksandra. Zob. CPAHL, KGB RMO, ks. 594, s. 453, 538; *Summariusz królewskoczyn w całej Koronie Polskiej z wyrażeniem posesorów i siła która płaci rocznej kwarty, spisany roku 1770*, wyd. E. Piotrowski, Żytomierz 1862, s. 36.

¹⁸ CPAHL, KGB RMO, ks. 594, s. 345, 486–487; *Diariusze sejmowe...*, t. 3, s. 68.

dała jednak pozytywnego rezultatu, gdyż sejm w 1756 r. nie doszedł do skutku, a następnego Świeżawski już nie dożył.

Jako średni syn po ojcu odziedziczył niewielki majątek. Włożył więc wiele wysiłku, aby go znacznie pomnożyć. W 1724 r. wraz z rodzeństwem był współdziedzicem wyżej wspomnianej wsi Tehłów. W następnych latach ze starszymi braćmi Antonim i Janem dzierżawił dobra tartakowskie od Potockich, werbkowickie od Sapiehów, a także starostwo hrubieszowskie i część sokalskiego od Potockich oraz wsie Lubycza z Hutą i Żurawce ze starostwa rzeczycckiego od Rzeczyckich. Trzymał też w zastawie część dóbr uhnowskich od Dzierzków¹⁹.

Pierwsza żona Elżbieta z Blinowskich wniosła mu swe dożywocie na częściach wsi Czartowiec i Ratyczów po swym pierwszym mężu Franciszku Dramińskim, jednak przed 1746 r. dobra te zostały przejęte przez jej dorosłego już syna z poprzedniego związku – Mateusza. W 1731 r. był dziedzicem części Trzebuchowszczyzna w Korczminie w powiecie bełskim, którą w tym roku zastawił Adamowi Sobieszczańskiemu²⁰. Po 1740 r. nabył część sąsiedniej wsi Krzewica od sukcesorów Antoniego Jerzego Radeckiego, chorążego horodelskiego, a przed 1757 r. części w pobliskich wsiach Ułhówek i Tarnoszyn z dóbr uhnowskich od sukcesorów bezpotomnego Stanisława Dunina, skarbnika bełskiego²¹.

Na mocy kontraktu z 14 sierpnia 1753 r. za sumę 126 000 złp zakupił wsie Rakołupy z murowanym dworem, Czarnołozy, Horodysko (Grodzisko), Majdan i połowę Leśniowic od Stanisława Lubomirskiego podstolego koronnego. Ten kompleks dóbr położony był w ziemi chełmskiej. W 1757 r. król powołał komisję do jego rozgraniczenia od królewskich wsi Plisków, Wierzbinię i drugiej połowy Leśniowic, będących w posesji Rzewuskich. W tym samym czasie należała do niego także niezidentyfikowana wieś Rahotyn. W końcu życia pisał się panem „z Dylewa na Tehlowie, Korczminie, Rakołupach i Świeżawach”²².

Poza majątkami dziedzicznymi Świeżawski był posesorem kilku królewskich czynszów. W 1727 r. był w posiadaniu siedmiowioskowej tenuty Czudynowce na Podolu, wydzielonej ze starostwa chmielnickiego, a składającej się z wsi Czudynowce, Łozowa, Marianówka, Siomiaki (Sołkowice), Skarżyńce, Wechły (Uhły

¹⁹ APL Księgi grodzkie chełmskie RMO, ks. 131, k. 71, 388v; APL Księgi grodzkie grabowieckie RMO, ks. 117, s. 110–111, 895–896; CPAHL, KGB RMO, ks. 309, s. 212; CPAHL, fond 837, opis 1, nr 180, k. 5-7; B. Ossol., sygn. 2543/III, k. 22.

²⁰ CPAHL, KGB RMO, ks. 320, s. 218–223 (inwentarz), 789–792 (kontrakt dzierżawny).

²¹ CPAHL, Archiwum Instytutu Stauropigialnego Lwowskiego (dalej: Arch. Stauropig.), nr 109, k. 1.

²² APL, KGL RMO, ks. 332, k. 1119; APL, KGL Zapisy, ks. 170, k. 18v-19v (kwitacja Lubomirskiego z wypłacenia mu pierwszej raty 51 500 złp z 14 sierpnia 1753 r.); AGAD, Metryka Koronna, Księgi Pieczętne (dalej: MK Sig.), sygn. 27, s. 403. Materiały, pomocne przy weryfikacji i ewentualnym uzupełnieniu informacji o dobrach Rakołupy i Czarnołozy w XVIII w., znajdujące się w APL (Archiwum Poletylów z Wojsławic, sygn. 46,273,353), nie są udostępniane z uwagi na ich zły stan zachowania.

vel Uhle) oraz części Kurnatówki. Stąd do końca życia tytułował się starostą czudynowskim lub czudnowskim. W latach 1727–1728 był procesowany przez Nikodema Kazimierza Woronicza, ówczesnego starostę ostrskiego, o niewydanie chłopa, zbiegłego do Czudynowiec z majątku Ilaszówka, należącego do Woronicza.

W 1743 r. miał także wójtostwo Świdniczek, a w 1749 r. Świdnik Wielki i Mały pod Lublinem po Adamie Tokarzewskim, podczaszycu słonimskim. W 1744 r. otrzymał dwuwioskową tenetę Pełczynka (Pełczynka i Spiczyńce) oraz jednowioskową Torczyn „*seu* Buchwin Mały” na Podolu po swym zmarłym bracie Janie²³.

Aleksander Świeżawski żył jeszcze 5 kwietnia 1758 r. Tego dnia wystawił akt poszerzający uposażenie unickiej cerkwi w swej Krzewicy i władcy chełmskiemu Felicjanowi Filipowi Wołodkiewiczowi rekomendował kandydata na jej parocha²⁴. Zmarł przed 16 maja tego roku, kiedy król nadawał królewszczyzny po nim Kazimierzowi Rudzińskiemu, wojewodzie mazowieckiemu. Dwa dni później wakujący urząd chorążego lubaczowskiego został oddany Antoniemu Debolemu²⁵.

Pierwszą jego żoną przed 1725 r. została wspomniana Elżbieta z Blinowskich, miecznikówna chełmska, wdowa po Franciszku Antonim Dramińskim, stolniku bełskim. Z tego związku nie miał potomstwa. Z małżeństwa z drugą żoną Marianną ze Strzemeskich (zm. 1770), córką Jakuba, starosty hadziackiego, poślubioną ok. 1740 r., pozostały córki Karolina, żona Ignacego Potockiego, starosty kaniowskiego, oraz Eleonora, żona Andrzeja Tarły, starosty stężyckiego²⁶.

Pozostała wdowa w sierpniu 1759 r. powtórnie wyszła za mąż za księcia Franciszka Sułkowskiego (zm. 1812), generała-majora wojsk koronnych, wnosząc mu dożywocie na dziedzicznych majątkach pierwszego męża oraz tenutach czudynowskiej i torczyńskiej. Wcześniej, w styczniu tego roku, wójtostwa w Świdniku i Świdniczku scedowała Antoniemu Radziejowskiemu, kasztelanicy rypińskiemu. Natomiast tenetę pełczyńską otrzymał młodszy brat zmarłego – Franciszek, ówczesny podczaszyc lubaczowski, a następnie bratanek Franciszek Ksawery (zm. po 1792), cześnik horodelski²⁷.

²³ APL, KGL RMO, ks. 289, k. 622, ks. 307, k. 1121 (intrmisja do Świdnika), ks. 341, k. 531-532v (obłata przywileju królewskiego); Lwowska Biblioteka Narodowa Akademii Nauk Ukrainy im. W. Stefanyka we Lwowie (dalej: LBN), fond 141 (Zb. A. Czołowskiego), opis 2, sygn. 686, k. 1, 1b, 12; *Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565*, cz. 1, wyd. K. Chłapowski i H. Żytkowicz, Warszawa 1992, s. 169, 177, 178; *SGKP*, t. 1, s. 880. Według A. Homeckiego (*Rozwój terytorialny latyfundiów Lubomirskich starszej gałęzi rodu w latach 1581–1754*, „*Studia Historyczne*”, R. XV, 1972, s. 436) Świdniczek w woj. lubelskim miał być własnością szlachecką i należał do klucza jakubowickiego Lubomirskich.

²⁴ CPAHL, Arch. Staupig., nr 109, k. 1.

²⁵ AGAD, MK Sig., sygn. 27, s. 433; *Urz. bełscy*, nr 896.

²⁶ APL, KGL RMO, ks. 300, k. 1038, ks. 307, k. 1121; CPAHL, fond 837, opis 1, nr 180, k. 5, 7; CPAHL, KGB RMO, ks. 309, s. 32; LBN, fond 141, opis 2, sygn. 686, k. 29.

²⁷ Nadanie królewszczyzn dla K. Rudzińskiego nie doszło do skutku ze względu na *ius communicativum*, w 1757 r. otrzymane przez A. Świeżawskiego dla drugiej żony. AGAD, MK Sig.,

Po śmierci wdowy Marianny w 1781 r. córki Świeżawskiego za 400 000 złp sprzedały odziedziczone po ojcu dobra Wojciechowi Poletyle i Piotrowi Lubowieckiemu. Niewielkie części w Korczminie i Krzewicy dostały się bratankowi Aleksandra – Feliksowi Świeżawskiemu, późniejszemu sędziemu ziemskiemu bełskiemu²⁸.

Przedstawiony powyżej zarys biografii Aleksandra Świeżawskiego jest przykładem ówczesnie możliwej kariery średniego szlachcica, który dzięki swej wielostronnej aktywności, zarówno na forum lokalnym, jak i sejmowym oraz wojskowym, a także gospodarności, kontaktom z dworem królewskim i protekcji magnackiej wybił się do rangi szlachcica zamożnego, który swe córki mógł wydać za synów magnackich. Dziedzicząc tylko część jednej wsi, pod koniec życia posiadał już 5 wsi całych i 6 części dziedzicznych oraz 13 wsi królewskich.

Nie doczekał się jednak znacznie większych awansów urzędniczych. Drogę do tej kariery utrudniło mu z pewnością zaangażowanie w opozycję antykrólewską. Stosunkowo nieznaczne awanse uzyskiwał jedynie w momentach prób pozyskania opozycjonistów przez dwór saski w połowie lat czterdziestych XVIII w. W 1744 r. po starszym bracie Antonim Janie uzyskał bowiem tradycyjny w rodzie urząd wojskiego bełskiego, zaś w dwa lata później został chorążym lubaczowskim²⁹. Protegowany przez szlachtę bełską w zabiegach o upragnione krzesło senatorskie, w nowej, korzystniejszej sytuacji politycznej (wroga mu „familia” po 1754 r. sama przeszła do opozycji antysaskiej) nie uzyskał nominacji monarszej, gdyż przeszkodziła mu w tym śmierć.

Aleksander Świeżawski był niewątpliwie najwybitniejszym przedstawicielem swego rodu w XVIII stuleciu. Nie oznacza to jednak, iż w tym czasie brakło w nim innych znaczących postaci. Na uwagę zasługuje zwłaszcza trzech spośród czterech braci oraz bratankowie Aleksandra.

Najstarszym z braci był Antoni Jan (zm. 1744), wojski i podstarości bełski. Na sejmiku bełskim 10 września 1731 r. został obrany deputatem do Trybunału Koronnego, a 9 września 1737 r. został marszałkiem sejmiku deputackiego. Koncentrował się jednak na rozszerzaniu swego stanu majątkowego. Początkowo wraz z braćmi dzierżawił szereg dóbr ziemskich, o czym wspomniano powyżej. Dysponując stąd większymi środkami finansowymi, skupował i brał w zastaw kolejne dobra. W 1728 r. od Antoniego Rozwadowskiego, chorążycy łukowskiego, nabył część wsi Perespa w powiecie bełskim, zaś przed 1731 r. odkupił Sulimów od Marka Matczyńskiego, miecznika podolskiego, krewnego i sukcesora swego słynnego imiennika, wojewody ruskiego. W 1731 r. posiadał też duże części

sygn. 27, s. 403, 476–477; APL, KGL RMO, ks. 351, k. 954–956v; *Taryfa mostowego i grobelnego ziemi chełmskiej i pow. krasnostawskiego z 1767 r.*, oprac. Z. Góralski, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XV, 1967, s. 335.

²⁸ CPAHL, fond 837, opis 1, nr 178, k. 21v, nr 180, k. 5, 7.

²⁹ *Urz. bełscy*, nr 419, 895.

w Kadłubiskach i Podhajczykach. Żona Marianna z Trembińskich, podczaszanka drohicka, wniosła mu część Leszczkowa. Miał również zastaw wsi Dorohuczka w województwie lubelskim od Adama Kalinowskiego. Wszystkie te majątki (z wyjątkiem odsprzedanej wcześniej Perespy) odziedziczyli jego czterej synowie: Maciej, Feliks, Franciszek i Kasper³⁰.

Maciej *vel* Mateusz (zm. po 1799), cześnik buski, był dziedzicem na Sulimowie. Jego średni syn Antoni w 1838 r. nabył Palikije, zapoczątkowując linię lubelską. Feliks (zm. po 1789), sędzia ziemski bełski, dziedziczył na Leszczkowie, Kadłubiskach i Podhajczykach. W 1789 r. miał też w zastawie wieś Niestanice od Komorowskich za 70 000 złp pożyczki. Popularny wśród szlachty bełskiej, obierany był marszałkiem sejmików deputackiego 11 września 1752 r. i przedsejmowego 21 sierpnia 1758 r., a także deputatem do Trybunału Koronnego na sejmiku 14 września 1761 r. Najmłodszy Kasper (zm. 1791/1793), podczaszy horodelski, dzięki korzystnym małżeństwom wszedł w posiadanie części Piwowszczyzna w Siebieczowie, części Tudorkowic i Pieczykur w województwie bełskim oraz Średniego w powiecie krasnostawskim ziemi chełmskiej. Był też zastawnikiem Dobromierzyc w powiecie chełmskim od Siekierzyńskich³¹.

Jan Świeżawski (zm. 1744), inny brat Aleksandra, stolnik horodelski i starosta pelczyński, od młodych lat służył w wojsku koronnym. W 1714 r. był namiestnikiem chorągwi pancernej hetmana Adama Mikołaja Sieniawskiego, w 1733 r. porucznikiem, a w 1735 r. rotmistrzem chorągwi pancernej Jana Franciszka Nowosielskiego, starosty łukowskiego. Sejmik bełski 16 sierpnia 1735 r. obrał go posłem na niefortunny sejm pacyfikacyjny w tym roku, zaś 9 września 1743 r. deputatem do Trybunału Koronnego. Poza odziedziczonym Korczowem posiadał też część Łykoszyna, wniesioną przez żonę Ludwikę z Wydzgów, oraz zastawną część w Uhnowie od Dzierzków. Jego jedynym synem był Franciszek Ksawery (zm. po 1792), cześnik horodelski i starosta pelczyński³².

Kolejny, młodszy brat Aleksandra, Franciszek Świeżawski (zm. 1769), stolnik grabowiecki, był także wojskowym, w 1729 i 1755 r. chorążym chorągwi pancernej Stanisława Lubomirskiego podstolego koronnego. Marszałkował bełskim sejmikom – *boni ordinis* 16 września 1755 i deputackiemu 12 września 1763 r. Był też asesorem sejmikowym w 1751, 1754 i 1756 r. W 1731 r. kupił

³⁰ APL, KGL RMO, ks. 322, k. 1104v; CPAHL, KGB RMO, ks. 319, s. 895–896 (kontrakt kupna Perespy z 10 VIII 1728 r. w Chrzanowie), 1127, ks. 322, s. 1258–1262 (testament teścia, Antoniego Trembińskiego z 10 VII 1733 r. w Leszczkowie); CPAHL, fond 837, opis 1, nr 180, k. 7.

³¹ B. Ossol., sygn. 9704/III, s. 12,13; CPAHL, KGB RMO, ks. 594, s. 538; CPAHL, fond 837, opis 1, nr 178, k. 21v, 22–22v; LBN, fond 141, sygn. 686, k. 19, 23, 62, 66–67v (testament Kaspra z 17 IX 1791 r.), sygn. 2429/III, s. 1288–1289; *SGKP*, t. 12, s. 951.

³² CPAHL, KGB RMO, ks. 309, s. 788, ks. 318, s. 82, ks. 322, s. 441; CPAHL, fond 837, opis 1, nr 180, k. 7; *SGKP*, t. 7, s. 938, t. 11, s. 110.

część Steniatyna od Marka Stanisława Zielińskiego, podstolego drohickiego, w 1753 r. odsprzedając Ignacemu Skarbkowi-Leszczyńskiemu, wojskiemu horodelskiemu. Posiadał również część Cześnik w powiecie grabowieckim. Zapewne wniosła mu ją żona Joanna z Hłowieckich, wdowa po Janie Malczewskim z Sitna, cześniku latyczowskim. Ich synowie Antoni i Michał, jako małoletni, przez długi czas znajdowali się pod opieką krewnego Feliksa. W 1787 r. dokonali między sobą działu dóbr Cześniki³³.

Pośród rozrodzonej rodziny w dalszych dziesięcioleciach główną rolę nadal odgrywała linia bełska czy też – jak sama siebie nazywała – hrubieszowsko-tomaszowska³⁴. Z podzielonymi pomiędzy różnych przedstawicieli dobrami w końcu XVIII w. trzeba byłoby ją określać jako typowo średnioszlachecką. Żaden z jej reprezentantów znaczeniem i zamożnością nie mógł bowiem równać się z powyżej omawianym Aleksandrem. W XIX stuleciu Świeżawscy, dzięki mariażom i zakupom, wzbogacili się jeszcze o wsie lub ich części w Hołubiach (dziś Gołębie) i Piasecznie oraz Miętkiem i Żernikach, a także Stryjów. W całkowicie nowych uwarunkowaniach społeczno-politycznych w tym i następnym stuleciu ród mógł wydać tak znamienite postacie, jak historycy Ernest (zm. 1919) i Aleksander (zm. 2013) oraz Stefan (zm. 2004), historyk filozofii.

ALEKSANDER ŚWIEŻAWSKI, A STANDARD-BEARER OF LUBACZÓW: A CAREER OF A MIDDLE-CLASS NOBLEMAN FROM A BELZ VOIVODESHIP IN THE TIMES OF THE SAXON HOUSE OF WETTIN

The presented outline of the biography of Aleksander Świeżawski is an example of a career possible in the times of the Saxon House of Wettin for a middle-class nobleman who due to his wide-ranging actions, on the local forum, but also on parliamentary and military, as well as his thriftiness including the contacts with the royal court and the magnate protection, came up in the world to the rank of a wealthy nobleman, who could give his daughters in marriage to the magnates' sons. Having inherited only a small part of one village, towards the end of his life he already had 5 entire villages, 6 hereditary parts and 13 royal villages. He did not manage, however, to gain any advancement to more significant offices. The path to this career was most assuredly hindered by his engagement in anti-royal opposition.

Aleksander Świeżawski was undoubtedly most distinguished representative of his house in the 18th century. However, it does not mean that the period lacked in influential individuals. It is worthy to mention three out of four brothers: Jan Antoni (died in 1744), a wojski and a vice-mayor (podstarości) of Bełz, Maciej aka Mateusz (died after 1799), a district king's cup-bearer of Busk (cześnik), Jan Świeżawski (died in 1744), a pantler (stolnik) of Horodło and a starost of Pełczyce, Franciszek Świeżawski (died in 1769), a pantler (stolnik) of Grabowiec.

In the future decades the main role, amongst the extended *familia*, was still played by the Bełz line. Together with the goods divided between different representatives towards the end of the 18th

³³ APL, Archiwum Leszczyńskich, sygn. 33, 34; APL, Archiwum Świeżawskich, sygn. 1, s. 1–6; B. Ossol., sygn. 9704/III, s. 13; CPAHL, KGB RMO, ks. 594, s. 538.

³⁴ S. Świeżawski, *Wielki przełom 1907–1945*, Lublin 1989, s. 9, 11.

century it would have to be referred to as typically middle-nobility class. For none of its representatives could equal, through significance and wealth, to the aforementioned Aleksander. In the 19th century the Świeżawscy, thanks to their marriages and purchases, additionally enriched themselves with villages or their parts in Hołubie (nowadays Gołębie), Piaseczno, Miętkie and Żerniki, but also in Stryjów. In completely new socio-political conditions, in this and the next centuries, the family could deliver such excellent individuals as historians Ernest (died in 1919) and Aleksander (died in 2013), and Stefan, (died in 2004), a philosophy historian.